

**Yhtenäiskoulun satavuotinen kamppailu Cygnaeuksen silmin:
Peruskoulu-uudistus, Jyväskylän Cygnaeuksen koulu ja Cygnaeuksen visio**

Aleksi Haimakainen

aleksi.m.haimakainen@student.jyu.fi

7.5.2025 (editoitu)

1960-luvulle tultaessa suomalainen yhteiskunta koki suuria muutoksia, mikä heijastui koulutusjärjestelmäämme. Suuri muuttoliike maaseudulta kaupunkeihin merkitsi erityisesti nuorten katoamista maaseudulta, mikä johti kansakoulujen sulkemiseen oppilasvajeen vuoksi. Kasvavissa kaupungeissa puolestaan oppikoulut kokivat oppilaiden tulvan vanhempien patistaessa lapsensa oppikouluihin, joilla oli hyvä maine. Kaikki eivät mahtuneet tai päässeet niihin johtuen oppikoulujen rajallisesta määrästä tai vanhempien köyhyydestä, mikä johti eriytymiseen oppikouluun päässeiden ja sieltä ulosjääneiden välillä. Teollistuva ja kansainvälistyvä suomalainen yhteiskunta tarvitsi enenevässä määrin osaavampaa työvoimaa. Tähän tarpeeseen rinnakkaiskoulujärjestelmä ei enää kyennyt vastaamaan.¹

Uno Cygnaeus oli jo 1800-luvulla ehdottanut yhtenäiskoulujärjestelmää, mutta vasta 1960-luvulla useat tekijät johtivat keskusteluun rinnakkaiskoulujärjestelmän muuttamisesta lopullisesti yhtenäiskouluksi. Myös nykyinen koulujärjestelmä pohjautuu tähän vuoden 1968 peruskoulu-uudistukseen.

Koulu-uudistuksen tausta

Ennen vuoden 1968 peruskoulu-uudistusta Suomessa oli käytössä rinnakkaiskoulujärjestelmä. Lapset aloittivat nelivuotisessa kansakoulussa, jonka jälkeen he jatkoivat joko kansakoulun jatkoluokilla ja sieltä suoraan työelämään tai siirtyivät maksulliseen oppikouluun, joka johti lukioon ja edelleen yliopistoon. Oppikouluja pidettiin yleisesti parempina kouluina, ja niiden juuret ulottuvat 1800-luvun kielitaistelujen aikaan, jolloin fennomaanit ja svekomaanit perustivat omakielisiä kouluja edistääkseen oman kielensä asemaa.²

Samalla käytiin ideologista kamppailua koulutuksen luonteesta. Uno Cygnaeus kannatti valistuksen hengessä yhtenäistä, kaikille tasa-arvoista koulua, kun taas J. V. Snellman puolusti sääty-yhteiskuntaan perustuvaa mallia, jossa eri yhteiskuntaluokat kävivät eri kouluja. Snellmanin näkemyksen mukaan yhteiskoulun pelättiin laskevan varakkaiden lasten koulutuksen tasoa ja uhkaavan yhteiskuntaluokkien erottelua.³

1800-luvun lopulla koulutuksen suurin haaste oli kuitenkin lasten saaminen ylipäättään kouluun. Maaseudulla pitkät välimatkat ja perheiden tarve käyttää lapsia työvoimana vaikeuttivat koulunkäyntiä.⁴ Kaupungeissa puolestaan työväenperheiden oli usein pakko laittaa lapset töihin

¹ Kansa Koulussa, K1, J3, 1:10-5:23

² Heikkinen 2011, s.129

³ Heikkinen 2011, s.105

⁴ Heikkinen 2011, s.356

tukemaan perheen toimeentuloa. Samalla haluttiin puuttua kasvavaan ”nuorisokysymykseen”, eli vaille ohjausta jääneisiin katulapsiin, erityisesti työväenluokan poikiin.⁵

Kehitys kohti yhtenäiskoulua käynnistyi vasta Suomen itsenäistymisen ja sisällissodan jälkeen. Vuonna 1923 voimaan tullut oppivelvollisuuslaki määräsi, että kaikkien lasten tuli käydä vähintään muutama vuosi kansakoulua, ja oppivelvollisuutta laajennettiin asteittain seuraavien vuosikymmenten aikana. Vuonna 1949 hallitus yritti edistää yhtenäiskoulujärjestelmää, mutta tuore keskikoululaki sekä sodanjälkeisen jälleenrakennuksen kustannukset kaatoivat uudistuksen, kunnille se olisi ollut liian kallis. Vasta 1960-luvulla tilanne muuttui, kun yhteiskunnalliset paineet kasvoivat. Oppikoulujen suosio, maaseudun väestökato ja teollistuvan, kansainvälistyvän Suomen uudet osaamistarpeet saivat suurimman puolueen, Keskustan, näkemään yhtenäiskoulun keinona elvyttää sen kannattajakunnan muodostamaa maaseutua.⁶

Kun hallituksessa alettiin 1960-luvun alussa käsitellä koulujärjestelmän uudistusta, joka johti vuoden 1963 yhtenäiskoulu-uudistukseen, taustalla vaikuttivat erityisesti toista maailmansotaa seuranneet suuret yhteiskunnalliset muutokset. Sääty-yhteiskunnan pohjalle rakennettu ja vuosikymmenten aikana osittain korjailtu rinnakkaiskoulujärjestelmä ei enää vastannut sodanjälkeisen Suomen tarpeisiin. Vaikka järjestelmä oli onnistunut oppivelvollisuuden toteuttamisessa ja sai lapset suorittamaan kansakoulun, korkeakoulutus säilyi yhä lähinnä varakkaampien perheiden lasten etuoikeutena. Köyhien perheiden ja syrjäseutujen lapset jäivät koulutuksellisesti jälkeen, mikä teki järjestelmästä yhä ilmeisemmin epätasa-arvoisen.

1960-luvulle tultaessa tämä epätasa-arvo kärjistyi. Teollistuminen ja kaupungistuminen muuttivat työnkuvia ja lisäsivät vaatimuksia työntekijöiden osaamisesta. Kansakoulun tarjoama peruskoulutus ei enää riittänyt vanhempien mielestä turvaamaan lasten tulevaisuutta. Maaseudulla ja harvaan asutuilla alueilla oli pulaa jatko-opiskelumahdollisuuksista, koska valtion koulujen rahoitus takkuili ja yksityiset oppikoulut olivat taloudellisesti kannattamattomia. Yhdessä koneellistumisen tuoman työvoiman vähentymisen kanssa tämä johti muuttoliikkeeseen kohti kaupunkeja, joissa koulut ja työmahdollisuudet houkuttelivat enemmän.

Samaan aikaan koulujen sisällä kasvoi eriarvoisuuden kokemus. Lapsille syntyi paineita siitä, pääsevätkö he arvostettuun oppikouluun, jota pidettiin väylänä parempaan tulevaisuuteen. Vanhemmat puolestaan painostivat lapsiaan menestymään valintakokeissa ja pärjäämään kilpailussa koulupaikoista. Koulutusjärjestelmä ei enää heijastellut vain yhteiskunnan jakautumista, vaan myös

⁵ Heikkinen 2011, s.113-115

⁶ Kansa Koulussa, K1, J2, 13:22-13:40

vahvisti sitä. Tässä tilanteessa yhtenäiskoulun tarve nousi esiin entistä selvempänä ratkaisuna aikansa epäkohtiin.

Näiden pohjalta 1940-luvulla osittain uudistettu koulujärjestelmä osoittautui riittämättömäksi. Sotien jälkeiset suuret ikäluokat, erityisesti pienviljelijäperheiden ja työläiskotien lapsien joukot, johtivat keskikoulun paisumiseen, vaikka se ei kyennyt täyttämään peruskoulutuksen vaatimuksia.⁷

1960-luvun koulu-uudistuksen taustalla oli vahva poliittinen kamppailu oikeisto- ja vasemmistopuolueiden välillä. Kysymys koulutuksen muodosta kietoutui laajempaan keskusteluun kansallisesta identiteetistä ja yhteiskuntajärjestyksestä. Oikeisto näki uudistukset uhkana omalle valta-asemalleen koululaitoksessa sekä porvarillisen yhteiskunnan jatkuvuudelle, erityisesti sisällissodan, talvisodan ja Jatkosodan jälkeisten kokemusten valossa.⁸ Vasemmisto puolestaan ajoi koulutuksen tasa-arvoa ja yhtenäiskoulua, mikä oli suoraan ristiriidassa oikeiston tukeman rinnakkaiskoulujärjestelmän kanssa.

Tämä ei ollut uusi asetelma. Jo 1800-luvulla käytiin samanlainen ideologinen kamppailu Uno Cygnaeuksen ja J. V. Snellmanin välillä. Cygnaeus kannatti yhteistä, kaikille avointa koulua, kun taas Snellman puolusti sääty-yhteiskuntaan perustuvaa eriyttävää koulujärjestelmää. Tuolloin Snellmanin linja voitti, osana maanviljelysyhteiskunnan rakenteita ja Venäjän alaisen suuriruhtinaskunnan hallintoa. Nyt, sata vuotta myöhemmin, taistelu samoista peruslinjoista käytiin itsenäisessä Suomessa. Muuttuvan maailman myötä mutta asetelmat ja voimasuhteet olivat muuttuneet.

Toisen maailmansodan jälkeisinä niin sanottuina vaaran vuosina Suomen kommunistinen puolue, Suomen Kansan Demokraattinen Liitto (SKDL), osallistui hallitustyöskentelyyn ja pyrki laajentamaan vaikutusvaltaansa samalla tavalla kuin muut Itä-Euroopan kommunistipuolueet. Vallan kaappaaminen ei kuitenkaan onnistunut, pitkälti oikeiston hallitseman virkamieskoneiston vastustuksen vuoksi. Tämän kokemuksen seurauksena erityisesti Kokoomuksesta tuli sittemmin vasemmiston ajaman koulu-uudistuksen pääasiallinen vastustaja. Oikeisto pelkäsi, että SKDL ja muu vasemmisto käyttäisivät koulu-uudistusta välineenä sosialistisen yhteiskunnan rakentamiseen. Vielä tärkeämpänä motiivina oli kuitenkin huoli porvarillisen yhteiskuntajärjestelmän murentumisesta.⁹

⁷ Mänttari 2019, s.10-11

⁸ Okkonen, s.44

⁹ Okkonen, s.52

Vasemmiston puolella erityisesti SDP ja SKDL tavoittelivat tasa-arvoista koulua. Vuoden 1949 epäonnistuneen uudistusyrityksen takana oli osittain vasemmiston sisäinen hajanaisuus. Kun vaaran vuodet myöhemmin päättyivät ja SKDL menetti aseman Suomen valtiopoliisin johdossa, poliittinen oikeisto ryhtyi entistä voimakkaammin vastustamaan vasemmiston koulutuspolitiikkaa.¹⁰ Näin ollen 1950-luvulla Suomen poliittinen ilmapiiri oli jähmeä, eikä merkittäville muutoksille ollut juurikaan tilaa. Samalla oikeisto pyrki kehittämään niin sanottua dynaamista konservatismia vastakeinoksi vasemmiston vaikutusvallan ja ideologian levittämiseksi.¹¹

Oikeiston näkökulmasta yksi suurimmista uhkista yhtenäiskoulussa oli koululaitoksen siirtäminen kuntien hallintaan. Tämä nähtiin keinona alistaa aiemmin oikeiston hallitsema koulukenttä vasemmistopoliitikkojen vaikutuspiiriin. 1960-luvulle tultaessa yhteiskunnalliset muutokset, kuten maaseudun tyhjeneminen, suurten ikäluokkien paine kouluissa ja vasemmiston vahvistuminen koululaitoksen sisällä, heikensivät rinnakkaiskoulujärjestelmän perustaa. Lisäksi oikeiston pyrkimys rajoittaa kommunistista ajattelua esimerkiksi kouluissa saattoi joissain tapauksissa herättää nuorissa vastareaktiota ja vastustusta oikeistolaisia arvoja kohtaan.¹² Tähän kehitykseen liittyi myös elinkeinoelämän toimet: muun muassa Suomalaisen teollisuuden ja elinkeinoelämän järjestöt perustivat Suomalaisen Yhteiskunnan Tuki -säätiön, joka pyrki ehkäisemään kommunismin vaikutusta kouluissa.

Rinnakkaiskoulujärjestelmän politisoituminen 1960-luvun koulu-uudistuksen yhteydessä näkyi erityisesti siinä, kuinka oppikoulun piirissä, joka sai vahvemmin tukea poliittiselta oikeistolta, leimattiin yhtenäiskoulu usein sosialistiseksi. Tähän vastapainona yhtenäiskoulun opettajat suhtautuivat uudistukseen myönteisesti ja asettuivat selvästi tätä näkemystä vastaan. Suomalaisen Yhteiskunnan Tuki -säätiön (SYT) muistioista löytyy kuvaava esimerkki: rovaniemeläinen nuoriso-ohjaaja Anja-Maija Eskelinen kertoi, kuinka kommunistit olivat hänen mukaansa "soluttautuneet" koululaitokseen Pohjois-Suomessa. Inarista mainittiin innostus venäjänkielistä oppimateriaalia kohtaan, ja eräässä toisessa merkinnässä opettaja väitti, ettei nuorten kanssa kannattanut työskennellä, koska nämä juopottelivat, harrastivat seksiä ja tapasivat kommunisteja.¹³

Edellä mainitut esimerkit kertovat, miten oikeisto koki menettävänsä otteensa koululaitoksesta, jota se oli pitkään hallinnut, ja samalla he pelkäsivät kommunismin valtaa. Huolimatta pyrkimyksistä estää vasemmistolaisen ajattelun leviäminen kouluissa, kehitystä ei saatu pysäytettyä.

¹⁰ Okkonen, s.44

¹¹ Okkonen, s.51-52

¹² Okkonen, s.59

¹³ Okkonen 2017, s.58-59

Vasemmistolaiset arvot ja tuki yhtenäiskoululle yleistyivät etenkin kansakoulujen opettajien keskuudessa. Toinen oppikoulujen asemaa heikentänyt tekijä oli niiden riippuvuus julkisesta rahoituksesta. Tämän rahoituksen kautta hallituksella oli vaikutusvaltaa yksityisiin oppikouluihin, mikä tarjosi perustelun myös niiden rakenteellisiin uudistuksiin.¹⁴

Keskustelua koulu-uudistuksesta

Vaikka 1960-luvulle tultaessa koulu-uudistuksen tarpeellisuus oli todettu ja uudistuksen valmistelu aloitettu, ajatus kaikille tasa-arvoisesta koulutuksesta herätti vastustusta ja aihe nosti esille kiivaita mielipiteitä. Ne näkyivät sekä mediassa että eduskunnan koulu-uudistuskeskusteluissa. Kun pääministeri Johannes Virolainen piti puheen valtion oppikoulujen lähetystölle, yksi yleisössä ollut oppikoulun rehtori tiedusteli: ”Onko hallituksen pakko noudattaa väärä päätöksiä?”¹⁵ Tämä pääministerin saama kysymys kuvaa käydyn keskustelun tunteikkuutta. Rehtori oli varma kantansa paremmuudesta siitä huolimatta, että eduskunta oli asettunut uudistuksen kannalle. Kommentti tuo esille, miten jotkut oppikoulun puolustajat olivat valmiita ehdottamaan perustuslain ohittamisen rinnakkaiskoulujärjestelmän säilyttämiseksi, sekä enteili koulu-uudistuksen toteutuksen aikana käytyä poliittista kamppailua sen perustuslaillisuudesta.

Koulu-uudistuksen kannattajien ja vastustajien välinen väittely oli eduskunnassa varsin vilkasta. Kokoomus puolusti kiivaasti rinnakkaiskoulujärjestelmää ja uudistuksen puolella olleet nostivat esiin sen pulmia. Ristiriita tulee esille, kun tarkastellaan puheenvuoroja eduskunnassa koulu-uudistuksen ajalta 1960-luvulta: puheenvuoroissa esiintyy erilaisia perusteluita peruskoulu-uudistuksen puolesta ja vastaan. Puheenvuorojen teemoittelu avaa eduskunnassa käytyä keskustelua syvemmin.

Uudistuksen puolella olleiden eduskuntapuheiden suurin yhdistävä teema oli kysymys koulutuksen tasa-arvosta, joka nousee jatkuvasti esille eri muodoissa. Poliittisen vasemmiston puheissa aihe nousee esille kaikista selvimmin. Esimerkiksi SDP:n kansanedustaja Tyyne Paasivuori piti 22.11.1963 puheenvuoron, jossa hän toi esille köyhien perheiden pulman. Yhtenäiskoulua vastustettiin siitä huolimatta, että olemassa oleva rinnakkaiskoulujärjestelmä aiheutti lapsille kärsimystä kouluesteen muodossa.¹⁶ SDP:n kansanedustaja Uki Voutilainen piti samana päivänä puheenvuoron, jossa hän nosti esille rinnakkaiskoulujärjestelmän aiheuttamista ongelmista syrjäseutujen nuorten mahdollisuudesta koulunkäynnille. Sen johdosta vanha koulujärjestelmä

¹⁴ Okkonen 2017, s.90

¹⁵ Heikkinen 2011, s.217

¹⁶ Valtioapäivät 1963 Pöytäkirjat II, s.2305

aiheutti syrjäseutujen ja kaupunkien välistä epätasa-arvosta koulutuksessa.¹⁷ Vasemmiston puheenvuoroissa tämä koulutuksen tasa-arvon kysymys keskittyi erityisesti lapsiin ja nuoriin.

Poliittisen keskustan tapauksessa nousi esille myös tasa-arvon kysymys koulutuksessa, mutta vasemmiston laajemman periaatteellisemman tasa-arvon näkemyksen sijaan Keskusta puolueen näkemys oli paljon pragmaattisempi. Se keskittyi kysymykseen yhteiskoulun tuomasta hyödystä maaseudulle ja täten valtiolle. Tämä heijastaa Keskustan koulu-uudistukselle antaman tuen taustaa, joka pohjautui maaseudun kuihtumiseen ja yhteiskouluun sijoitettuun toivoon sen elvyttämisestä.¹⁸

Keskustan kansanedustaja Eino Uusitalo piti 20.11.1963 puheenvuoron, jossa hän korosti yhtenäiskoulun merkitystä maaseudun nuorille. Hän toi esiin, että koulumatkojen kustannukset rajoittavat koulunkäynnin mahdollisuuksia niille, jotka eivät asu koulun läheisyydessä. Samaan aikaan sadat kansakoulut ovat vaarassa jäädä tyhjiilleen oppilaspulan vuoksi.¹⁹ Kansanedustaja Eero Juntunen puhui 22.11.1963 Kokoomuksen esityksistä, joilla puolustettiin rinnakkaiskoulujärjestelmää ja pyrittiin säilyttämään oppikouluja. Hänen mukaansa nämä ehdotukset johtaisivat käytännössä kalliimpaan yhtenäiskouluun, sillä ne edellyttäisivät uusien koulutilojen rakentamista sen sijaan, että hyödynnettäisiin jo olemassa olevia rakennuksia.²⁰ Kansanedustaja Olavi Lahtela puolestaan totesi 20.11.1963 pitämässään puheessa, että koulu-uudistuksen myötä yhtenäiskoulu mahdollistaisi niiden lahjakkaiden nuorten tavoittamisen, jotka rinnakkaiskoulujärjestelmä oli aiemmin jättänyt sivuun esimerkiksi syrjäkylissä tai vähävaraisten perheiden parissa.²¹

¹⁷ Valtioapäivät 1963 Pöytäkirjat II, s.2337

¹⁸ Yle Areena, Peruskoulun Historia, 5:00-6:20

¹⁹ Valtioapäivät 1963 Pöytäkirjat II, s.2235

²⁰ Valtioapäivät 1963 Pöytäkirjat II, s.2309

²¹ Valtioapäivät 1963 Pöytäkirjat II, s.2256

Siinä missä Keskustan puheenvuoroissa koulu-uudistuksen tasa-arvo nähtiin yhteiskunnallisena hyötynä, poliittisen oikeiston edustajien puheissa tasa-arvon kysymys ei noussut lainkaan esille. Oikeiston näkökulmasta huomio keskittyi ennen kaikkea uudistuksen toteutustapaan. Esimerkiksi Kokoomuksen kansanedustaja Erkki Hara puhui 22.11.1963 viitaten naapurimaa Ruotsin koulujärjestelmään. Hän totesi, että toisin kuin Ruotsissa, Suomen koulu-uudistus nojaa hallinnollisiin kysymyksiin, mikä johtuu yksityisten koulujen selvästi suuremmasta roolista suomalaisessa koulutusjärjestelmässä.²²

Samana päivänä kansanedustaja Olavi Lähteenmäki esitti huolensa koulu-uudistuksesta käydyn keskustelun sävystä, erityisesti vasemmiston taholta. Hän korosti, että uudistus tulisi toteuttaa pidemmällä aikavälillä, sillä hänen mukaansa kansakoulu ei ollut vielä valmis yhtenäiskoulun tehtäviin.²³

Myös Suomen Kansanpuolueen kansanedustaja esitti 22.11.1963 puheenvuoron, jossa hän kritisoi uudistuksesta käytävää keskustelua.

Kokoomuksen eduskuntapuheenvuoroista on selvästi nähtävissä, että koulutuksen tasa-arvon teema puuttui niistä lähes täysin. Tämä kuvastaa oikeiston sidettä oppikouluun ja sen etujen puolustamiseen. Rinnakkaiskoulujärjestelmä, joka oli rakentunut sääty-yhteiskunnan pohjalle, nähtiin edelleen oikeana ratkaisuna. Tätä ajattelutapaa kuvastaa myös se, että oppikoulun rehtori oli valmis ehdottamaan perustuslain rikkomista oppikoulun säilyttämiseksi pääministerille asti.

Oppikoulun ja täten rinnakkaiskoulujärjestelmän tukijoiden mielipide koulu-uudistuksesta löytyy lukuisia esimerkkejä myös uutismediasta, kuten aikakauslehdistä ja sanomalehdistä. Yhden Ilta-Sanoma lehden artikkelin otsikkona julisti: ”15 vuoden työ valumassa hukkaan, ’Peruskoulu tappaa maasta kulttuurin’”, joka on varsin provosoiva mielipide.²⁴ Kansa koulussa -lehdestä taas löytyy artikkeli otsikolla ”Uusi peruskoulu, Aineopettajat ennustavat tiedon tason laskua”.²⁵ Lehtori Martti Kaikkonen otsikoi negatiivisesti ”Leikataanko siivet lahjakkailta?”.²⁶ Uusi Suomi -lehdessä puolestaan kerrottiin otsikkona ”Tänä vuonna tilanne pahin, Koulun työrauha kadonnut oppilaan tasa-arvon mukana”.²⁷ Iltasanomissa uutisoitiin 27.4.1973 otsikolla ”Peruskoulu pohjoisessa, Kokeneen lehtorin viesti: Ette etelässä tiedä, mikä katastrofi tulee”.²⁸ Painetun median otsikoiden

²² Valtiopäivät 1963 Pöytäkirjat II, s.2357

²³ Valtiopäivät 1963 Pöytäkirjat II, s.2360

²⁴ Kansa Koulussa, K1, J3, 7:36

²⁵ Kansa Koulussa, K1, J3, 7:41

²⁶ Kansa Koulussa, K1, J3, 7:42

²⁷ Kansa Koulussa, K1, J3, 8:04

²⁸ Kansa Koulussa, K1, J3, 8:12

pohjalta saadaan kuvaa siitä, miten uudistuksen vastustajat yrittivät saada uudistuksen näyttämään uhkaavalta siinä vaiheessa, kun sitä ei vielä oltu toteutettu koko Suomen alueella. Otsikointi tuo esille, miten uudistuksen toteutuminen nähtiin Suomen olemassaoloa uhkaavaksi toimeksi.

Koulu-uudistuksesta käydystä keskustelusta nousee esille vasemmiston korostama tasa-arvon kysymys. Se muistuttaa Uno Cygnaeuksen noin vuosisataa aiemmin esittämää koulutuksen vaikutusta tasa-arvoon, ja joka hänellä pohjautui valistusajatteluun. Keskustan näkemyksessä heijastuu maaseudun ja syrjäseudun oppilaiden huonompi asema, sekä se, miten rinnakkaiskoulujärjestelmän säilyttäminen tarkoittaa suurempaa kustannusta valtiolle verrattuna koulu-uudistuksen täyteen toteutukseen. Yhteisesti vasemmisto ja keskusta korostivat sitä, miten koulu-uudistus on tarpeellinen Suomen tulevalle menestykselle, sillä se antaa kaikille lapsille mahdollisuuden kouluttautua ilman varallisuuden luomaa estettä.

Oikeiston tukema snellmanilainen sääty-yhteiskunta ja kommunismin vastainen yhteiskunnallinen visio koki uhkana sen, että vanha yhteiskuntajärjestelmä ei jatkuisi. Tähän järjestelmään kuuluva rinnakkaiskoulu, erityisesti oppikoulu, oli merkittävä instituutio, joka tuki oikeiston asemaa.

Koulu-uudistuksen toteutuminen

Vuoden 1966 eduskuntavaalit olivat merkittävässä roolissa koulu-uudistuksen toteutumisessa laajempien yhteiskunnallisten muutosten ohella. Uudistusta ajaneet vasemmistopuolueet saavuttivat selkeän vaalivoiton: SDP ja SKDL saivat yhteensä 96 edustajaa. Samalla puolueet olivat sopineet yhteistyöstä uudistuksen toteuttamiseksi.²⁹ Keskusta sai 49 paikkaa ja tuki uudistusta, koska näki yhtenäiskoulun keinona elvyttää 1960-luvun kuihtuvaa maaseutua, joka muodosti sen äänestäjäpohjan.³⁰ Keskustan tuki oli ratkaisevaa, sillä SDP:n ja SKDL:n yhteinen paikkamäärä oli vuosina 1945–1966 tasaisesti yli 80, mikä ei yksin riittänyt enemmistöön eduskunnassa.

Yhtenäisen vasemmiston ja Keskustan tuki sekä oikeistolaisen Kokoomuksen ymmärrys uudistuksen tarpeesta loivat poliittisen mahdollisuuden peruskoulu-uudistukselle. Se toteutui vuonna 1968, kun eduskunta hyväksyi yhtenäisen peruskoulun käyttöönoton.

aikka uudistus sai lopulta hyväksynnän, sen käytännön toteutusta vaikeuttivat yksityiset oppikoulut, jotka jäivät uudistuksen ulkopuolelle. Tämä johti 1970-luvulla niin sanottuihin "koulusotiin". Ne alkoivat, kun Ylitornion kunta ja Kemin kaupunki sulki yksityisoppikoulut kunnallisen järjestelmän ulkopuolelle. Keskiöön nousi kysymys toimenpiteiden perustuslaillisuudesta.³¹

²⁹ Okkonen 2017, s.78-79

³⁰ Peruskoulun Historia, 5:00-6:20

³¹ Okkonen 2017, s.167

Pitkän kiistan jälkeen yhtenäiskoulusta tuli suomalaisen koulutusjärjestelmän perusta, ja yksityiset koulut alkoivat toimia samassa asemassa julkisen peruskoulun rinnalla.

Koulu-uudistus, eli siirtyminen yhtenäiskouluun käytännössä oli monessa mielessä varsin pieni muutos, vaikkakin kyseessä oli noin vuosisadan vanhan järjestelmän varsin perusteellinen muutos. Toteutus aloitettiin Lapista, josta se sitten vaihteittain jatkui Etelä-Suomeen ja Helsinkiin. Tässä toteutumisessa yhtenä todennäköisenä vaikuttavana tekijänä oli se, miten etelän kaupungeissa oli paljon suurempi määrä yksityisiä oppikouluja ja ne olivat paljon vanhempia, kun taas harvempaan asutetussa pohjoisessa oli yleisesti vähemmän kouluja, jonka pohjalta olisi helpompaa aloittaa uudistus pienemmässä määrässä kouluja. Oppilaiden näkökulmasta erityisesti uudistus ei näkynyt varsin paljoa, ja näkyvimpiä muutoksia olivat ryhmätyöt uutena opiskelutapana tai luokkakirjainten (I, II, III, jne.) vaihtuminen numeroihin (1, 2, 3, jne.). Muita laajempia koulu-uudistuksen tuomia muutoksia olivat opettajan roolin muuttuminen järjestelmästä, jossa opettajan rooli opiskelijamassojen johtajan vaihtui opiskelijakeskeisempään järjestelmään, jossa opiskelija nähtiin yksilönä.³² Koulu-uudistuksen myötä tuli myös uusia opetusvälineitä ja teknologiaa, vaikkakin tämän voidaan nähdä olleen tietystä mielessä enemmän kiinni teknologisesta kehityksestä, kuin itse koulu-uudistuksesta.

Kenties yksi merkittävimpiä uudistuksia nykyisen koulutuskeskustelun näkökulmasta oli uudet pakolliset englannin ja ruotsin kieliopinnot, joista pakkoruotsi herättää jatkuvaa keskustelua yhä tänäkin päivänä. Keskustelun ytimessä on kysymys siitä, miten tärkeää on opettaa kieltä kaikille, jota vuonna 2024 puhui vain 5 % väestöstä.^{33,34,35} Koulu-uudistus oli myös merkittävä aiemmin omiin erityiskouluihin eristetyille kehitysvammaisille ja vastaaville ”ei-normaaleille” oppilaille, jotka otettiin ensimmäistä kertaa mukaan yhtenäiskoulutukseen.³⁶ Vaihtoehtoisesti yksi uudistuksen lyhyimpään selvinneitä osia olivat 12-vuotialle lukioon pääsemistä määrittelevät tasokurssit, jotka poistuivat varsin nopeasti.³⁷ On kuitenkin huomattavaa, että samankaltaiset yliopistoon pääsyn mahdollisuuksiin vaikuttavat kurssivalinnat, kuten esimerkiksi lyhyt ja pitkä matikka, löytyvät lukiossa tänäkin päivänä.

Peruskoulu-uudistus yksinkertaisti merkittävästi koulunkäynnin järjestämistä. Aiemmassa rinnakkaiskoulujärjestelmässä oppilaat valitsivat neljän ensimmäisen kouluvuoden jälkeen joko

³² Kansa Koulussa, K1, J3, 10:19-12:33

³³ Kansa Koulussa, K1, J3, 17:06-17:29

³⁴ Himberg 2013

³⁵ Tilastokeskus, viitattu 3.5.2025

³⁶ Heikkinen 2011, s.105

³⁷ Kansa Koulussa, K1, J3, 17:33-18:04

ilmaisen kansakoulun jatkuoluokat tai maksullisen oppikoulun, joka oli ainoa väylä lukioon ja yliopistoon. Tämä loi epäyhtenäisen ja eriarvoisen järjestelmän, jossa koulutusmahdollisuudet keskittyivät varakkaisiin kaupunkeihin, kun taas maaseudun kunnilla oli vaikeuksia rahoittaa koulutusta. Yhtenäiskoulujärjestelmä korvasi nämä erilliset reitit yhdellä, kaikille yhteisellä koulupolulla, mikä helpotti sekä hallinnointia että oppilaiden koulutietä. Nykyinen peruskoulu koostuu yhdeksästä vuosiluokasta, ja sen jälkeen oppilas voi valita joko lukion tai ammatillisen koulutuksen. Samalla kouluja ylläpitävien kuntien resurssit voidaan kohdentaa tehokkaammin yhden koulutusjärjestelmän ylläpitoon, vaikka koulupolut eriävätkin toiselle asteelle siirryttäessä.

Koulu-uudistus Cygnaeuksen silmin

Cygnaeuksen visio Suomen koululaitokselle 1860-luvulla oli liberalismien aatteiden ja muiden eurooppalaisten koulujärjestelmien innoittama, minkä pohjalta hän näki, että kaikkien lasten tulisi käydä 'yleinen pohjakoulu'. Suomen suuriruhtinaskunnan senaatin päätös tukea Snellmanin sääty-yhteiskuntaan perustuneen rinnakkaiskoulun visiota merkitsi, että vasta 1960-luvun koulu-uudistuksessa visio yhtenäisestä pohjakoulutuksesta kaikille lapsille toteutui.^{38,39}

Snellman ja Cygnaeus jakoivat 1800-luvun puolivälissä käsityksen siitä, että koulu on keskeinen väline kansan sivistämisessä. Heidän näkemyksensä poikkesivat kuitenkin ratkaisevasti siitä, miten tämä sivistys tulisi toteuttaa. Snellmanin edustama konservatiivinen ajattelu korosti koulutuksen roolia sääty-yhteiskunnan ja taloudellisen järjestyksen ylläpitäjänä. Hänen mukaansa lapsen tuli kasvaa osaksi omaa säätyään, mikä näkyi rinnakkaiskoulujärjestelmässä: köyhien lapset ohjattiin kansakouluun ja varakkaiden lapset erilliseen, arvostettuun oppikouluun.⁴⁰ Cygnaeus puolestaan uskoi, että kaikilla lapsilla tuli olla sama lähtökohta elämään. Yhteinen koulu voisi tarjota myös vähävaraisten perheiden lapsille mahdollisuuden nousta kurjuudesta kohti sivistystä ja parempaa tulevaisuutta.⁴¹

Uno Cygnaeus uskoi, että Suomen koululaitoksen perustana tulisi olla kaikille yhteinen ja tasa-arvoinen pohjakoulutus. Vaikka hänen ideansa hävisikin 1800-luvulla Snellmanin sääty-yhteiskuntaan nojaavalle rinnakkaiskoulujärjestelmälle, ajatus koulutuksellisesta tasa-arvosta ei kadonnut. Suomen itsenäistyttyä koulu-uudistus nousi uudelleen esiin, ja vuonna 1923 säädetty oppivelvollisuuslaki varmisti, että kaikki lapset kävisivät koulua Cygnaeuksen ajattelun mukaisesti.

³⁸ Heikkinen 2011, s.105

³⁹ Ahonen 2003, s.51

⁴⁰ Ahonen 2003, s.31-35

⁴¹ Ahonen 2003, s.29-32

Hänen visionsa toteutui lopullisesti vuonna 1968, kun Suomen eduskunta hyväksyi peruskoulu-uudistuksen ja Snellmanin mallin korvasi koko kansalle yhteinen peruskoulu.

Vaikka Cygnaeus ei ehtinyt nähdä unelmansa toteutumista, hänen perintönsä elää. Jo yli 50 vuoden ajan suomalaiset lapset ovat saaneet tasa-arvoisen koulutuksen riippumatta perheen varallisuudesta. Jyväskylään perustettu Cygnaeuksen koulu on konkreettinen osa tätä perinnettä. Nykyisin se toimii yksityisen Jyväskylän kristillisen koulun toimipaikkana, mikä voisi herättää Cygnaeuksessa ristiriitaisia tunteita. Hän saattaisi kokea nimikkokoulunsa yksityistämisen vieraaksi ajatukselle tasa-arvosta, mutta samalla nähdä, että koulu on edelleen osa peruskoulujärjestelmää, toimii julkisesti rahoitettuna ja tarjoaa opetusta ilman lukukausimaksuja. Näin myös yksityinen koulu voi toteuttaa Cygnaeuksen ajatusta yhdenvertaisesta koulutuksesta.

Cygnaeuksen koulun tarina alkoi osana vuoden 1923 oppivelvollisuuslain velvoitetta tarjota koulutusta kaikille Jyväskylän lapsille. Vaikka se nykyään onkin yksityinen koulu, tämä yksityinen koulu toteuttaa Cygnaeuksen alkuperäistä visiota tasa-arvoisen koulutuksen tarjoajana.

Kirjallisuutta:

Heikkinen, Anja, et al. Valistus Ja Koulunpenkki: Kasvatus Ja Koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2011.

Okkonen, Ville. Peruskoulua vastaan – Yksityiskoulut ja yhteiskuntajärjestys 1966-1975. Turun Yliopisto, 2017.

Ahonen, Sirkka. Yhteinen Koulu: Tasa-arvoa Vai Tasapäisyyttä?: Koulutuksellinen Tasa-arvo Suomessa Snellmanista Tähän Päivään. Tampere: Vastapaino, 2003.

Mänttari, Ida. Peruskoulu-uudistus osana suomalaisen yhteiskunnan muutosta – keskustelu Opettajien ammattilehdissä vuosina 1973-1977. Helsingin Yliopisto, 2019

Muut lähteet:

Yle Areena. Kansa Koulussa, 2017. <https://areena.yle.fi/1-3942157>

Yle Areena. Peruskoulun historia, 2012. <https://areena.yle.fi/podcastit/1-3872154>

Himberg, Petra. Kun Pakollisesta kouluruotsista tuli ongelma. Yle Uutiset, 2013
<https://yle.fi/a/20-116085>

Tilastokeskus, Väestö ja Yhteiskunta (viitattu 3.5.2025).
https://stat.fi/tup/suoluk/suoluk_vaesto.html